

На господин К. Христов, писател.

Уважаеми господине!

Извинете, че мога да Ви благодаря чак сега за ценния книжен дар, изпратен ми от Вас преди два месеца. Ще разберете защо не написах: та нали знаете какво стана с моята родина. При това Вие ни разбирате не само като българин, който е преживял нещо подобно през 1918 г., но и като наш приятел, за когото републиката беше второ отечество. За нас, славянските културни дейци, днес е задължение да учим своите народи преди всичко на справедливост към себе си, справедливост на един славянски народ към друг. Само така ще достигнем основата на бъдещата славянска солидарност.

Вие знаете, че съм ценил и високо ценя Вашето творчество. Ще се занимавам с него отново в курса по бълг. литература на университета в Бърно. Пожелавам Ви много здраве и спокойствие в по-нататъшното творчество

(оставам) със сърдечен поздрав: Франк Волман

П. П. Поздравете и Арнаудова.

арх. ед-ца № 732.

Отокар Фишер¹

Прага XIX, Дейвицка, 30

31. 7. 1936

Уважаеми Майсторе,

извинете, че поради болест едва сега мога да Ви споделя желаната от Вас оценка за „Майстор и дявол“². Вашата пиеса „Майстор и дявол“ за мене е хубав и затрогващ документ на едно конкретно сътрудничество в сферата на славянския духовен свят, т. е. свидетелство как скъпият гост на нашата Прага се е стремил и е успял да се вслуша в нейните стари сказания.

¹ Отокар Фишер (1883—1938). Професор, литературен историк-германист, преподавател в университетите в Шрасбург и Париж, в Белгия, Франция, Италия и Югославия. Високо ценен като поет и преди всичко като преводач, с концепция, която оставя трайни следи в чешкото предводно изкуство.

² Първият, непубликуван вариант на пиесата „Майстор и дявол“ е завършен в Прага през 1935 г. (превод на Иржина Карасова). В общи линии сюжетът на драмата се свежда до следните събития: Строителят-майстор Богуслав иска да издигне храм с гигантски свод, но без подпора. Против него се опълчват известни строители и архитекти. Въпреки това Богуслав, който междувременно е успял да спечели симпатии и подкрепата на крал Карел IV, започва да строи. В Майстора се влюбва френската принцеса Мариана и веднъж, в полунощ, преоблечена като дявол, го посещава при постройката. Принцесата обаче не подозира, че с това подкрепя мълвата, според която в постройката на храма имал пръст самият дявол. По неизвестни причини същата вечер принцесата охладнява към майстора. Най-после храмът е завършен. От всички страни се стичат люде, за да се насладят на необикновената постройка. Обаче изплашените и подкупени работници отказват да махнат скелетите, твърдейки, че сводът ще падне над главите им. Тогава Богуслав запалва скелетите, но куполът не пада. В удивление и ужас народът крещи: „дяволът крепи купола“. Отчаяна, че народното поверие е останало неразясно, годеницата на Богуслав се хвърля в огъня и умира. Богуслав е съкрушен. При него идва принцеса Мариана, утешава го и му открива тайната, съобщена ѝ от краля: те тримата — кралят, Мариана и Богуслав — са деца на един и същи баща — Ян Люксембург. Подкрепен от сестра си, Богуслав се връща към живота за ново творчество.

В началото на 1936 г. Кирил Христов изпраща пиесата на Отокар Фишер, шеф на драматичния отдел при Народния театър в Прага. Няколко месеца по-късно Фишер съобщава на поета мнението на репертоарната комисия, според която драмата не е пригодна за пражка сцена. Изтъкват се техническите трудности, свързани с поставянето ѝ, чисто художествени и

Ако обаче към този изключителен литературен труд приложат практическия, сценичен критерий, не ще мога да премълча, въпреки всичко, някои свои съществени възражения. Писател е силна там, където се придържа към главната тема, която аз виждам, от една страна, в изявите на националната енергия и, от друга, в мотива, отбелязан с думите „творец и творба“, тоест страх за собственото художествено творение, отношение към творческата мисъл, представи за съперничество и оригиналност, идеята за любовта и безсмъртието. В това се откроява според мен „майсторът“ и всичко, което е свързано с него. Това е и централната тема, която сама по себе си обаче не е достатъчна за драма и може би поради това е изпъстрена с множество пъстри епизоди и второстепенни допълнения, вследствие на които в центъра на възприятието се налага нещо филмово, по моя преценка, дразнещо и нестройно.

Самото действие и неговото разрешение (данни за родството на главните лица) също така не ми се виждат на същата висота, на която е централната тема и централната идея. По тези причини предполагам, че истинското значение на Вашето произведение е в неговата идейна, художествена, но не и сценична стойност и че следователно касае се по-скоро за драма като книжно издание.

Това е искреното ми мнение, за което, уважаеми Майсторе, Вие ме помолехте. Отново трябва да припомня обаче, както вече направих и в предишното си писмо, относителността и субективността на естетическите оценки.

С проява на искрено уважение, уважаеми Майсторе,

Ваш предан

Отокар Фишер

арх. ед-ца № 724 (писмото в оригинал на чешки език).

6

Прага, 6. II. 1936 г.

Многоуважаеми и драги г. Павел Айснер,¹

преди всичко приемаме горещата ми благодарност за прекрасния превод на „Слънчева жентива“. Днес пиша на г-н проф. Арнаудов да ми прати за Вас един екземпляр от своята „Българска народна поезия“; преди да го получа, ако сборникът Ви е нужен, моля, явете ми, да Ви проводя пак своя екземпляр.

Пращам Ви два броя от в-к „Мир“, редактиран сега от бившия пълномощен министър в Прага, Вазов, с една интересна статия от легационния съветник Константин Георгиев върху неговото чествуване в Славянския институт. Там е спомената и Вашата рецензия за мене в „Прагер Пресе“.

Решавам се да Ви побезпокоя с една молба: бих Ви бил безкрайно благодарен, ако ми набележите в двете Антологии, които Ви изпращам, кои стихотворения от Върхлицки и Бржезина най-би подходило да преведа за своята чехска Антология „Огледалата на Влтава“² по 15—

идейни недостатъци, неудобни политически моменти. След завършването си в България (есента на 1938 г.), Кирил Христов преработва драмата, изоставяйки елементите на чешката средновековна легенда и пренасяйки действието във времето на Симеон. В този си вариант драмата е публикувана през 1939 г. Откъси от първата редакция на пиесата са публикувани единствено в „Прагер пресе“.

¹ Павел Айснер (1889—1958). С многогранната си дейност като писател, преводач, критик, журналист и автор на културно-политически статии Айснер се е стремил да подпомогне по-задълбоченото вникване в чешката литература, език и музика и в същото време да събужда у чешките читатели по-добро разбиране на най-забележителните творби на световната литература. Превежда от почти 13 езика и е оставил повече от сто превода: на Гьоте, Шилер, Хайне, Т. Ман, Ф. Кафка, Р. Рилке и мн. др. Превежда също така на немски език славянски народни песни и славянски поети и писатели. Високо ценено е наследството му в чешката съвременна литературна история.

² Идеята за една антология на чешката поезия (в български превод) се поражда у Кирил Христов още през 1912 г., по време на първия му престой в Чехия. Години по-късно поетът се

20 кѡса от всекого. Боя се да поема сам отговорността за един подобен избор, понеже не понамам още така дълбоко делото на тия големи поети. Ако сте много зает, ще се възползувам направо от Антологията Ви в „Инзел-Бюхерай“. Ще Ви посетя в понеделник, 10 т. м., в релакцията, да узная мнението Ви.

Още една молба: Бяхте ми споменали, че рецензията Ви за моя чехски „Вибор“¹ била по-дълга, но че по някаква техническа необходимост г-н Магър съкратил почти две трети от нея. Ако сте запазила машинописа или коректурата, би било интересно да се даде поне на български целият отзив.

Днес получих първите два екземпляра на току-що излезлия мой превод на Дантевата „Преизподня“², на драго сърце Ви изпращам едина. Вас би навярно интересувало какви възможности притежава в такива случаи българският език и колко близо до оригинала може да се остане, та все някога бихте сравнили как е било предадено това или онова особено знаменито място.

С искрена почит и сърдечен поздрав Вам
предан: Кирил Христов

арх. ед-ца № 739 (писмото на български език)

върща към младежките си планове и превежда по няколко стихотворения от Върхлицки, Безруч, Хора, Волкер, Чапек. От печат антологията излиза около две години след смъртта на поета. Редактира я д-р Цветана Романска. От нея са и част от уводните бележки към творчеството на чешките майстори (Кирил Христов, „Огледалата на Вълтава“. Антология — чешки поети. Ред. д-р Цв. Романска, С., 1946).

¹ На 15 октомври 1935 г. в Прага излиза в библиофилско издание един избор от стихотворения и разкази на Кирил Христов *Výbor z básní a prózy* (Превод на Н. Молнарова и И. Карасова). Малко след това Павел Айснер пише: „За шестдесетгодишнината на поета „Чехословашко-българската взаимност“ в Прага издаде в един хубав вид книга от поетическите и прозаически произведения на Христова — „Избрани стихотворения и разкази“. Приветствуваният от Ивана Вазов, поелият и продължилитя неговата историческа функция, завършва присъединяването на младата българска литература към европейския качествен стандарт по отношение на формата, на съвършенството на езика, на естетическата стойност на съержанието и на честолюбието. Така само трябва да се обясни извънредната разпънатост на Христовото дело, което стига от лирически импресионизъм на нежни природни настроения до национална епопея на съдбата, от скулптурни сонети до селски разказ, от легенди и балади въз основа на народната история до психологическите новели на модерното време. И нас ни радват предложените от Иржина Карасова и Ноemi Молнарова избрани късове, които с почетно усилие са изтълкувани. Христовият импресионизъм, тази лирика на летящи във вихър и облаци природни мигове: то ни е много близко; то е, освен това, съвсем импресионистично-европейско: и все пак най-дълбоките подтонове са народна песен, ония съвсем характеристични природни сценарии и облачно-вихрено-планински мигове, които в царството на народната поезия сигурно само в българската се срещат. Подобни установявания към синтеза на народ — свят ще срещнете навред. Дори и в пражките сонети, тия трогателни документи на едно дълбоко приятелство и любов (преводачките трябваше по-добре да не спазват строгите четворни рими, такава точност е опасна и не е нужна). Очарова прозата, и тя пак със своята връзка на домашно с техниката на французите, на русите (Чехов). В „Самодива“ един по съдържание и по стил дуктус, родствен на народната песен почти до парафрази; после внезапен завои (изгубването на кавала след завладяването на „самодивата“, самоубийството на овчаря), — но и тука никакво модернистично насилие, може би, само едно подчертаване: защото и в ония песни, между които има извънредно странни, се срещат подобни смайващи мотивни удари, светкавични внушения, над които човек после трябва да мисли — със средствата на психологическата анализа, на психоанализата.

² Кирил Христовия превод на Дантевия „Ад“ е публикуван в София през 1935 г.

Прага, 14. III. 1936.

Многоуважаеми и драги ми г. Павел Айснер.

Препращам Ви екземпляр от сборника български народни, лирически песни, който ми изпраща за Вас г. професор Арнаутов.

Рецензията Ви за моя превод на „Преизподня“¹ ще научи мнозина в България да поставят в подобни случаи въпроса на по-широка основа: какви възможности постига един почти примитивен до вчера език в ръцете на даден преводач. Тая страна на работата като че ли е по-видима тъмно в един превод на някое велико световно творение, отколкото дори в най-добрите оригинални произведения на същия език. За моите преводи не са липсвали в българската критика много похвали: но стереотипно, общи фрази, клишета. Вие пръв гледате от една такава точка на зрение, от което се открива широк изглед върху цялата област на българската реч. И с колко топлота към тая реч и към народа, който я говори. Бих Ви бил еднакво безкрайно благодарен, ако преводачът на „Преизподня“ не бях аз, а някой друг българин.

Много ми е драго, че утре ще се видим. Моля предайте на съпругата си дълбоката ми почит и сърдечна благодарност за любезната ѝ покана на чай, предадена ми от госпожа Зилбершайн.

Стискам Ви ръката

От сърце Ваш: Кирил Христов

арх. ед-ца № 738 (писмото на български език).

¹ Живещият в Прага български поет Кирил Христов е превел от оригинала, с коментари към всяка отделна песен, Дантевата „Преизподня“, която Българското министерство на просвещението е издало (Държавна печатница в София, края на 1935 г., 455 стр., много грижливо изработка и ясен печат, цена 100 лева).

Шестдесетгодишният, който със своите „Чеда на Балкана“ даде едно майсторско дело на велик национален епос, доказва с превода си на „Преизподня“, че е един в най-висша степен достоен тълкувател на най-великата свръхнационална световна епопея. Било би благодарна задача за нашата славистика да сравни тоя български Данте с чешкия на Ярослав Ерхтицки; сравнението ще трябва без друго да падне, разбира се, съвършено в полза на Христова. Той има при голямата точност на предаването един удивително естествен тон на езика, който се движи през плетениците на терцините свободно и ритмично дишаш, необременен от синтактични изкълчвания. Един ясен и чист, един прост и така да се каже реалистичен език, който с тия си същностни черти, струва ми се, съвсем особено подхожда към Данте: защото Данте, в слово и образ твърде прост, извънредно не лиричен, всецяло „реалистичен“ — като всички велики мистици. Най-голяма похвала заслужава Христов също и в много други по-малко важни отношения: така за техниката на римите си с нейните звучно преплетени препълни ценности на думи и смисъл и нейните благородни словосъчетания. Разбира се, той е трябвало да има пред себе си един език, от който да почерпи всичко това. И тоя език е българският в негови ръце. Днешният български език. Това буди най-разнообрази мисли.

По времето на Данте е имало наистина много търговия между Генуа, Венеция и България, но при все туй сигурно никаква духовна обмяна в същински смисъл. Какво е знаел Данте за българите? Нищо, ни най-малкото. Ето, това е то безсмъртие: след седем века да се явиш и да зазвучиш в един народ, за чието съществуване на земята човек нито дори е знаел. Една шеметна представа и — факт. Но от световната история на гения мисълта извива към историята на народите. В тая България, така премлада в смисъл на европейска пълнота на култура — как бързо се извършва преобразяването, какъв изминат път за едно-единичко столетие! Достатъчно свидетелство е езикът на Христовия Данте. Неговият превод е един подвиг на националната култура; и без съмнение не само трогателно-възторжена прослава за един гений, но тъкмо и свидетелство за един друг гений, за националния:

— Излязохме да видим пак звездите.

Един от хората на Конрад Хенлайн нападна в пражкия парламент чехословашкото правителство, загдето то давало цена на културни отношения с така страшно необразовани народи, каквито били русите, българите, румъните. По отношение на българите това сигурно ще да е израз на явна немска благодарност за Световната война... И по отношение тъкмо на тия българи дава техният поет, преводачът на Данте и на Фауста, Кирил Христов, отговор със заключителния стих на „Преизподня“: Излязохме да видим пак звездите. (Рецензия на П. Айснер)

Прага, 6. I. 1939.

Уважаеми и скъпи Майсторе,

Наближава края на годината, в която Вие искахте да бъдете отново сред нас и може би с нас да прекарате прехода към бъдната година. Но засега сте далеч от нас и не ни остава друго, освен да Ви изпратим искрено пожелание за всичко най-добро през Новата година и да се надяваме, че ще осъществите своето намерение през най-близките месеци.

Как хубаво започна за нас тази година и как тъжно завърши. Като ураган се втурнаха събитията, които никой не очакваше. Разкъсана е нашата родина, но не бива да се отчайваме. Ще настанат нови боеве, каквито у нас е трябвало да се водят по цели столетия. Твърде експонирано е нашето място в Европа, но ние съвсем малко съзнавахме това. Спомняме си много често нашите разговори, в които Вие ни обръщаште внимание на опасността. За такива трагични събития обаче никой от нас не беше помислял. Ако това беше резултат на световна война, по необходимост щяхме да го приемем, макар и със стиснати юмруци, но да се приеме грубия диктат на една личност, поставила се против целия свят. . . това трудно може да се разбере.

Тежък ще бъде животът ни, особено сега, когато загубихме естествените граници на родината. През целия си живот се трудихме и борихме за по-добър живот, за укрепване на пограничните ни области и ето — сега всичко е разбито. Чак до гр. Хеб (най-западната точка) достига славянството, а сега, каква печална крачка назад. Малцина може би съзнават това.

Значително е съкрушена и вярата ни в приятелите. Разочароваха ни, или по-скоро както твърдя аз, бяха безсилни. Зарадва ни отзвукът във Вашата страна, жертвоготовните личности, които се записаха доброволци у нас. Убеден съм, че ако пламне голямата битка, колони от доброволци ще се отправят на север, тъй както през 1912 г. на юг. Сигурно ще загори духът на славянството, в което не преставам да вярвам.

Полека-лека ще станат вече 4 месеца, откакто не сте виждали нашата Прага. Много често Ви спомняме, но толкова редки вести получаваме от Вас. Телефонирах на г-ца Карасова; с д-р Странска¹ обядвахме заедно в Тишовия дом. Два пъти вече идва у нас г-ца Молнарова и ни съобщава някои новини от Вас. Ние също така ѝ върнахме посещенията в новата ѝ квартира, откъдето навярно и Вие сте получил поздрав.

С писмо, изпратено в София, Ви поблагодарих за любезността, с която сте уредили финансовите въпроси в Пражката кредитна банка. Получих всичко напълно и още веднъж Ви благодаря.

Четем и слушаме, че живеете сред постоянни тържества² във Ваша чест, но не прочетохме още никъде, че празненствата ще завършат скоро и че ще трябва да помислите и за завръщане в Прага. Тук след бурята ще настъпи спокойствие и ще бъде сигурно добре, защото трудолюбие на народа ще нарасне още повече. . .

А славянските работи?

В цялата общественост настъпи неблагоприятен курс за славянството. Северните ни братя, без каквото и да е споразумение, се възползуваха от нещастията ни и ни нападнаха отзад, като си присвояваха по някакъв, макар и невъзможни закони, не каквото им принадлежеше, а каквото им паднеше и имаше някаква цена. Присвоиха си, както си присвоиха и немците, цели области в Чехия (области, в които столетия не е живял нито един немец, но където са виждали или някаква чудесна гора, или пък някакви фабрики). Не решаваха тук принципите за самоопределение на народностите, а грубия диктат на силата. И от Русия обществеността беше разочарована. Намери отзвук дружбата ни с предвоенните традиции, но никой не искаше да разбере промените, настъпили в Русия, разстоянията, които ни отделят от нея. Никой не знаеше днешното положение в Русия, нито взаимните ни отношения и поради това сялапо вярваха, оттам туй разочарование.³

Ние обаче ще вярваме и занапред в несломимата мощ и сила на славянството, разбира се, това не може да бъде постигнато без труд, без осъзнаване на широките маси и на ръководните личности, без взаимното опознаване. Ето защо сега правим усилия за една нова реорганизация на славянските обединения в Прага. Тук имаше дружество „Общество за славянска

взаимност“, което реорганизираме сега, като се стремим да приобщим към него всички славянски д-ва, да ги обединим в един силен център. Към него искаме да включим и „Чешко-българската взаимност“, разбира се, доколкото тя ще проявява още някакви признаци на живот. Не знаем как ще се реши този въпрос, тъй като „Ч.-б. в.“ винаги е отбягвала от всякаква работа. Следователно ще създадем свой собствен Комитет и спокойно ще се съревноваваме. И този труд не може да не бъде от полза за България. Може би скоро ще установим връзка със „Славянското д-во“ в София и по-специално с някои личности, които биха могли да подпомогнат нашите работи.

Културният живот у нас през последните месеци замря и може би с новата година постепенно ще се съживи. Д-р Драхуше Странска преди известно време започна своите лекции в университета. За тазигодишния семестър си е подготвила лекции за България, с аспекти към целостния живот в тази страна. Това ще бъде една поредица от много съдържателни и увлекателни лекции. Слушах вече две и се възхитих от задълбоченото проникване в живота на Вашия народ, както и от това колко много самата тя се е привързала към него. Каква голяма работа за България извършва тя, като добавим към всичко и чудесната изложба. Жалко, че българското правителство не съумя да оцени нейния труд и да я награти поне с най-ниския орден, който се дава на полиците за охрана на някакъв незначителен политик при посещението му в приятелска страна.

Зная, че имате твърде много работа и че няма да намерите излишно време за прочит на това доста обширно писмо, а още по-малко за размяна на мнения. Написах Ви само какво чувствувате днес тук и че се надявам лекторатът по български език да не остане осиротял и Вие отново да се върнете, за да го възглавите. За сега още веднъж Ви пожелавам всичко най-хубаво през Новата година на Вас, а така също и на Вашия народ. Ражда се нов свят. Нараснаха копнежите и стремленията ни за възвръщане на заграбените ни територии. Може би всичко ще се уреди чрез договори и спокойствието ще бъде запазено.

Приемете също така сърдечния поздрав и благопожеланията на моята жена

Със сърдечен поздрав: Владимир Гол⁴

П. П. Балканският експрес вече пътува.

арх. ед-ца № 732 (писмото в оригинал на чешки език).

Прага—Виногради. 18. II. 1932.

Отворена карта

Уважаеми и драги Майсторе,

благодаря Ви сърдечно за върнатата коректура и за двете Ваши статии. С интерес ги прочетох и същевременно с искрено съжаление, че българският литературен живот е така развратен. Точно сега подготвям лекцията си за съвременна България; вероятно ще Ви безпокоя с въпроси.

Със сърдечен поздрав Ваш: Йозеф Пата⁵

арх. ед-ца № 721 (писмото на чешки).

¹ Д-р Д. Странска — видна чешка фолклористка и етнографка. Пътувала из България, с цел да проучи особеностите на бълг. народни песни и обряди.

² В България К. Христов се завръща през есента на 1938 г. Скоро след това неговият роден град, Ст. Загора чествува шумно, макар и с известно закъснение, 60-годишнината на поета.

³ Очевидно авторът не е могъл да разбере политическата позиция на Съветския съюз, оттук и тази явна неприязнь към „Русия“.

⁴ Владимир Гол, чешки публицист, близък приятел на Кирил Христов. Особено активна дейност е проявил в укрепването и углубяването на традиционното чешко славянофилство.

⁵ Йозеф Пата, род. на 27. 8. 1886 г. в гр. Литомишъл, Източна Чехия. Разстрелян от гестапо през 1942 г. Завършил висше образование в Прага и Лайпциг. Специализирал в Загреб,

Отворена карта

Прага—Виногради. 8. IV. 1932.

Уважаеми и драги Майсторе,

благодаря Ви сърдечно за всички списания, за „Мир“*, а така също за „Мисъл“ с успешния превод на статията ми от „Наша книга“¹

Споменах за вас в 3 брой (последния) на сп. „Словански пржехлед“, (стр. 44 в реферата си за публикации на българските писатели*). По-голяма бележка написах с оглед на Вашата статия в „Слав(ише) Рундшау“. Моите бележки ще излязат в сп. „Обзори за литература и изкуство“. Веднага след това ще Ви изпратя статията. Какво става с коментара към „Чеда на Балкана“² и с издаването на „Пращка симфония“³. Сърдечно Ви поздравявам.

Ваш: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

* названия, написани на български език.

10

Отворена карта

Прага—Виногради, 5. XII. 1932.

Уважаеми и драги приятелю!

Вчера имамхе тържествено заседание на нашето „Общество на приятелите на Лужица“, в Староградската община. Бяха произнесени поздравителни речи на всички славянски езици. Само българи липсваха, макар писмено и лично да сме ги поканили. Ще отпечатаме разискванията в специален сборник. Все пак желая там да имам и едно българско приветствие, макар

Белград и София. Пропътувал многократно славянския Юг и Запад. От 1916 г. преподава български език и литература в Прага, а през 1922 г. е хабилитиран за професор по славистика в Пражкия Карлов университет. Известен в родината си и сред литературно-славистичните среди в Европа със солидните си проучвания и публикации за българската и лужишката литература. Особено ценни са неговите проучвания върху българската литература, или както говорят неговите съвременници „навсякъде в Чехия, където се е пишло нещо за славянството и е липсвала България, Й. П. непременно е запълвал тази празнота...“

Някои по-важни изследвания в българистиката на Й. Пата: Нови приноси към живота и делото на О. Паисий, 1915; Няколко черти към историята на връзките на чешката с бълг. лит., 1916; Нови приноси към историята на средновековно-бълг. език и лит.; 1916; Българският народен поет Ив. Вазов, 1921; Бълг. граматика и мн. други. Печатал е също и на редица европейски езици.

¹ Става дума за статия на Йозеф Пата за Кирил Христов, публикувана във в. Мисъл, г. III, бр. 28 от 1932 г.:

² Непосредствено след отпечатването на „Чеда на Балкана“ К. Христов написва в около 150 страници Историята на поемата. В своята цялост творбата представлява едно мемоарно произведение, съдържащо писма, откъси из дневника на писателя, обстоятелни коментари на рецензиите за „Чеда на Балкана“, сведения за литературни разпри с Дора Габе, М. Николов, К. Гълъбов, В. Василев. Целта на автора е да изясни расовата и биологична обремененост на българската интелигенция, като се базира на недъзи в обществения ни живот. Върху историята на „Чеда на Балкана“ К. Христов работи няколко години. Книгата е представена за печат и отпечатана в Придворната печатница, където поради небрежност на служителите бива изгорена. Единствените запазени екземпляри се съхраняват в ЦДИА, фонд № 131.

³ В превод на Вл. Шак цикълът сонети за Прага е публикуван през 1932 г. в Чехия.

и кратко. Вие сте бил в Лужица. Ще бъдете ли така любезен да ми напишете една кратка реч на българин за Лужица и за дейността на нашето „Общество...“¹

Надявам се, че ще се откликнете. Какво ново иначе при Вас?

Със сърдечен поздрав Ваш: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

* Подчертаните думи са от автора на писмото.

11

Прага, 17. XII. 1932

Уважаеми и драги Майсторе,

Ща-не ща трябва да замина до вторник в родния край. Не можах да си поговоря с Вас. Ето защо пиша поне няколко думи.

С радост бих написал някаква статия за съвременната бълг. литература, т. е. за бълг. литература на XX век. Преди всичко бих искал да зная Вашето мнение за тази литература, бих искал Вашите указания за най-добрите представители от този период, а така също и указания за литературни пособия по темата. Бих искал също да определя Вашето, по мое мнение твърде характерно, място в тази литература. Та Вие сте мост между прогресивното художествено поколение от 90-те години на мин. век и днешното поколение. Бих искал, следователно, да зная какво сте взели от Вазов, дали при него или другаде сте се учили, какво отношение сте имали към по-старото Вазово поколение? Как гледате на днешното поколение? Имате ли свои последователи и епигони? Преди войната чуждопоклонничеството бе силно развито — как е днес в това отношение!? Чужди влияния у Вас е имало винаги доста: в какво се проявява според вас своеобразието на българското словесно изкуство сега? Как би трябвало да бъде? Надявам се, че през някоя свободна минута ще ми напишете своето мнение и своите становища, за да мога наистина по-добре да проникна в духа на времето и в духа на творбите; да си уясня вашата личност, както и личностите на вашите връстници от прага на този век! В каква насока се развива днешната бълг. литература? Интересуват ме, разбира се, само автори с художествени стойности! Много вече съм чел. Току-що получих „Пис. и творчество“ на Цанев, където за Вас няма нито дума.

Сърдечно благодаря за фрагмента от романа „Ренегат“. Какъв е смисълът на цялото произведение?²

С пожелание за приятно прекарване на коледните празници и всичко добро през Новата година.

Ваш: Йозеф Пата

* Подчертаните изрази от автора.

12

Прага — Кралове Виногради, 11. V. 1934.

Г-н проф. К. Христов в Прага

Уважаеми и драги Майсторе,
както винаги с интерес прочетох Вашето писмо. Но очевидно се касае само за някакво недоразумение. Като споменавате за подготвени преводни антологии, в съзнанието ми вед-

¹ През 1930 г. К. Христов публикува в сп. „Българска мисъл“ (V, 1930, кн. 5) впечатления от пътуването си през Лужица. Същият текст е почти изцяло застъпен в непубликувания роман на К. Христов „Бели дяволи“.

² Става дума за романа „Бели дяволи“, откъс от който са публикувани за пръв път в том 5, част II от Избраните произведения на К. Христов (К. Христов, Избрани произведения в пет тома. Том 5, част II, С., 1968).

нага изплува най-напред Вашата бълг. антология и затова попитах, дали това ще бъде антология само от Ваши творби. Когато Вие ми отговорихте, че това ще бъде действително българска антология, т. е. подбор от най-добрите български поети, съвсем механично и спонтанно¹ аз цитирах някои автори. Може би в това се криеше и любопитство кого ще включите в своята антология, но в никакъв случай други никакви, по-специални мисли, както Вие предполагате. Вашите бележки върху чуждите влияния за мене са безпредметни: обичам да зная чуждите възгледи, но в края на краищата все пак се стремя към свое, собствено становище. Никога никого не разпитвам с никакви задни мисли за уговаряне!! Знам даже Вашите твърде негативни възгледи за родната Ви страна, за нейната литература и култура, мисли, които проявявате в разговорите си с мен, а тук-там и в печата, но които същевременно сам с художественото си творчество опровергавате!

Благодаря Ви също за приложения превод. Така много се насъбра, че ще трябва да помислим да се срещнем специално някоя вечер в удобно за двамата време, за да поговорим по-обстоятелно. Засега само Ви моля да ми разрешите да отпечатам някои Ваши стихове в новия ни в-к „Чехосл.-бълг. взаимност“.

С приятелски поздрав на г-ца Молнарова и на Вас от всички нас в къщи.

Предано Ваш: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

13

Прага, 9. XI. 1934

Уважаеми и драги Майсторе,

благодаря сърдечно за Вашето любезно писмо и за вестите. Извинявам се, че миналия път в бързината така надрасках своето писмо! Съжалявам също, че съм толкова затрупан от работа и задължения и че още от ранна младост е трябвало напълно да зачеркна от жизнената си програма всички посещения, разговори. А с какво удоволствие бих си поговорил с този или онзи, но работата и тази убийствена заестост не ми позволяват дори писмено да споделя туй, което нямам възможност да споделя в дружеска беседа.

Статията на Арнаудов е интересна и сигурно правилна; жалко само, че е така съкратена. Тя се нуждае от по-детайлна разработка и по-конкретна мотивировка, и въпреки това е една знаменита ръководна структура за всеки, който се интересува от българската литература и бълг. култура. Кога и къде била отпечатана?! Напълно съм съгласен с Вас, че са били съкратени части много интересни и наистина необходими!

Благодаря Ви също за Безруч! Колко бих се радвал, ако поне готовите части отпечатахте в „Бълг. мисъл“, за да мога вече да ги включа в подготвяната монография за „Петър Безруч и славянските литератури“. Вашите преводи са отлични; може би ще трябва само да напишете една кратка бележка, под черта, за автора!

Благодаря също така за машинописното копие на бележките, приготвени за Б. М. (Българска Мисъл). Струва ми се обаче, че те едва ли ще заинтересоват бълг. читател и се съмнявам, че проф. Арнаудов би ги отпечатал! Поне бих се учудил много, ако стане обратното. Може би било добре названията на трудовете да бъдат свързани от някаква характеристика—в същия оня хубав тон, с който започвате и завършвате своята бележка. Може би по-добре би било да поговорите критически за моя очерк „Бълг. лит. от XX в.“ Без друго за него няма кой друг да спомене. У нас кол. Хайденрайх — проф. Юлиус Долански — бел. преводача) написа много благосклонно в „Лидове Новини“.)

Ст. п. Силев има сигурно добра воля; разбира се, подпада се на влиянието на своята среда. Може би в характеристиката си на неговата предпазливост сте имали предвид последната му статия за Вас в „Златорог“, посветена на мен?² Влиянието на средата очевидно е силно

¹ Подчертаванията са направени от автора на писмото.

² Става дума за твърде ласкавата статия на Ст. Попвасилев „Образност в поезията на Кирил Христов“, посветена „На проф. д-р Йозеф Пата за 25-годишното му умствено прия-

върху него, но аз си спомням, че когато на времето го помолих за помощ при набавянето на портрети на български писатели и писателки, сам ми представи списък на лицата, които трябва да имам и между които особено изтъкна Вашия портрет. Вашите земляци сигурно тежко понасят открития Ви критичен тон и поради това по всякакъв начин Ви отричат и не приемат. Между другото искам да отбележа, без да се разпростирам излишно върху това повече: и върху мен беше упражнен натиск — или само бегло да Ви спомена, или въобще да не Ви цитирам в своя очерк. . . Това, разбира се, не можех да направя просто поради принципни съображения: без Вас не е възможно да се преценява бълг. литература. Убеден съм, че значението Ви ще нарасне с времето, и се надявам, че ще ми бъде позволено да изразя — обективно и подробно — това си становище при Вашия юбилей догодина.

От сърце Ви пожелавам да бъдете здрав и да можете да започнете своя български курс в Университета. Щом започнете курса в края на семестъра, веднага ще представя сведения да Ви бъдат заплатени лекциите и упражненията.

Иначе непрекъснато съм зает. На всичко отгоре миналата седмица получих катар в гърлото и сега ще трябва да се пазя доста, особено в това влажно и променливо време.

С повторна благодарност и пожелание за всичко добро Вам предан Йоз. Пата
П. П. Моите от семейството поздравяват г-ца Молнарова и Вас.

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

* подчертаното е от автора.

14

Прага — Виногради. 13. II. 1936.

Отворена карта

Уважаеми и драги Майсторе,

напълно съм погълнат от проучванията си върху историята на българския литературен език, подготвям статия за нашето „Дружество за славянско езикознание“. И тук имам въпрос към Вас: какъв собствено е дриновско-иванчевският правопис? Бъдете любезен да ми споменете няколко думи за това. Впрочем очевидно е, че става дума за Марин Дринов, но кой е бил Иванчев и защо са реформирали езика и правописа (транскрипция на еровете и Ю-та в латиница, а може би и иначе)!?? Ще се радвам също да ми напишете няколко изречения за своите езикови принципи (какво мислите за чуждите думи в българския, за това как сте въвели в своя български редица стари, добри бълг. думи и кои?) С радост бих казал колкото се може повече, особено за Вас.

Проф. С. в „Народна политика“ най-после написа за Вашата Антология¹: струва ми се, че не напълно основателно г-ца К. е препоръчала на референта С. личните си преводи за сметка

телство към България“. Вероятно К. Христов е засегнат от самата тема на Попвасилев, от обсега на авторските интереси (предимно пейзажните стилове и описания на природата в „Чела на Балкана“) от факта, че се пренебрегват неговите социални и политически възгледи за сметка на природната и пейзажна лирика, която К. Христов не цени особено много или поне я смята за отдавна отминал етап в своето развитие.

¹ Става дума за проф. Ф. Секанина, който във вестник „Народна политика“ пише: От дълго живее между нас, в Прага, преданият български поет и писател Кирил Христов, искрен приятел на чехите, възторжено влюбен в нашата историческа метрополия (сонетния цикъл „Каменият бляс на Прага“), неотдавнашен юбиляр шестдесетилетник. „Избрани стихотворения и разкази“ са обща работа на Иржина Карасова и Ноеми Молнарова, които от творенията на този класически майстор на стиха и езика ни представят хубав поетически и прозаически венец.

Кирил Христов има всички белези на класик. Едър замах, глъбина, горещина. Умее пламенно да обича, преди всичко своята родина, от която е днес отдалечен — може би тъкмо поради тази своя велика обич към нея, за да не трябва отблизо да я гледа как страда. А класик е също и по красноречиво подаване на поетичното, еднакво превъзходен в простите звуци на песни по народни мотиви, както и в художествено затворени сонети, антично строени строфи. Virtuozността на своите многообразни стихове той е доказал и с преводи, напоследък и от великия автор на „Божествената комедия“. Иржина Карасова много хубаво определя и избира

на другата преводачка, г-ца М., която все пак е превеждала също така правилно, хубаво и художествено (както мога да потвърдя от собствените си наблюдения). Тъй е, във всичко протекцията.

Сърдечно поздравявам Вас и г-ца М. и се надявам на скорошен отговор. Работата бърза.

Ваш: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки ез.).

г-ца К. — Карасова.

г-ца М. — Молнарова.

15

Прага, 17. XII. 1936.

Уважаеми и драги Майсторе,

навярно се учудвате, как така съм изоставил своята привичка и не Ви пиша напоследък: възнамерявах веднага шом получих Вашата нова пиеса — и писмо — *No vis major* не позволи: след кратко и неприятно боледуване почина моят тъст — бащата на съпругата — в Литомисъл, в края на миналия месец. Аз трябваше да изоставя всичко и да отида на погребението, а към това се натрупаха още толкова съпровождащи грижи: съпругата ми трябваше да остане при своята болна майка-вдовица и ето сега сам не зная откъде да започна и как да завърша. Към задължителните лекции се добавиха и няколко извънредни тук, в Прага, и извън столицата (Роуднице, Семили), а аз не съм в състояние да свърша каквото и да е. Както бях Ви споменал, по желание на своите бивши студенти и на приятелите си, отдавна почнах да печатам една голяма книга „Лужишки статии“, която трябваше да бъде готова още преди четвърт година, но така скоро няма да бъде готова, защото съм принуден да отлагам своите работи за сметка на други.

Вашите сцени „Майстор и дявол“ най-после успях да прочета, наведнъж и в спокойствие. Не разполагам обаче с необходимата дистанция от време, за да мога да Ви кажа окончателната си оценка. Но независимо от това трябва откровено да Ви напомня, че бях в известно отношение разочарован. Аз очаквах една истинска драма, която да отразява вътрешната художествена борба на младия чешки майстор за творческа изява и същевременно борбата на младото чешко изкуство против чуждото изкуство, очаквах художествено съсредоточено действие, което непосредствено да въздействува върху душата и сърцето на зрителя или читателя, а намерих значително количество сцени, въздействащ и грижливо обработен културно-исторически колорит. Ще си призная искрено, че за мен, като чех, цялата тази атмосфера е доста чужда. Поне такова е първото ми впечатление. Може би греша, може би впоследствие ще мога да сравня детайлите и ще дойда до друго заключение, на засега впечатлението ми е доста разпръснато (не монолитно). Удивлявам се на Вашите комбинаторски способности, на живите Ви инвенции, хубавия език, което очевидно и в превода, разбирам може би и стремежа Ви да изобразите тук човешката душа с нейните положителни и отрицателни страни и все пак като цяло драмата не ме развълнува. Може би на сцената, с добри артисти-художници, впечатлението ще бъде по-силно, може би една гъвкава художествена режисура би предизвикала по-големи реакции от едно просто прочитане на пиесата! Не зная и не се решавам да съдя за това.

Не ми се сърдете, ако с това си писмо не Ви причинявам радост. Но нали налагате и един дълъг философски увод на читателя, след който се очаква много повече, отколкото е дадено.¹

При мене освен работа друго няма. Сега се готвим да заминем за Литомисъл, където ни очаква тежък проблем какво и как да уредим със старичката ми, боледуваща майка. Тъжни

от неговата творческа характеристика няколко основни черти на художник: лирик, познавач на скритото в народната душа, живописец на природните красоти, философ, любещ и с болка съдиш и предан български родолюбец — но, преди всичко, поет — човек, създал епопеята на своя народ, за да говори тя и на другите народи.“

¹ Вж. стр.

ще бъдат коледните ни празници, както невесела бе и цялата тази година. И какво ни очаква още напред, не знаем, разбира се.

Желаем Вам и на г-ца Молнарова приятни коледни празници и да бъде здрава Новата година.

Ваш: Йоз. Пата

арх. ед-ца № 721.

* Подчертано от автора на писмото.

16

Прага. 24. XI. 1937

Отворена карта

Уважаеми и драги Майсторе,

С голямо съжаление трябва да Ви съобщя, че лекторските известия, поради закъсняване на някои г-да едва неотдавна бяха изпратени на министерството (те са за миналогодишния летен семестър). Това значи, че така скоро няма да има реномерация в деканата.

В неделя венага прочетох „Смирение“¹ — сигурно знаменит принос към Вашата биография. Вчера при Бакърджиев, в Славянската библиотека прочетох също така и забавния фейлетон: „Хак ми е!“², в „Мир“. Значи постоянен бой, и в това е вашия най-свойски живот в художествената му изява.

Надявам се, че се чувствувате вече по-добре и, че в петък вечер ще видим, на бълг. вечер, както Вас, така и г-ца Молнарова, която заедно с Вас сърдечно поздравявам.

Приятелски Вам предан: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

* Названия, написани в оригинала на български език.

17

Прага, 14. I. 1938.

Уважаеми и драги майсторе,

със загриженост прочетох писмото, в което ми пишете, че здравето Ви още не е напълно възстановено. Желяя Ви от все сърце, колкото се може по-скоро да се подобри здравословното Ви състояние и от нищо да не бъдете обезпокояван в своята работа. Твърдо вярвам, че при неизчерпаемата си работна и душевна енергия ще преодолеете щастливо минутните душевни депресии, които са напълно естествени и обясними, но винаги нежелани.

В Университета обях лекция за българската литература след световната война. Най-вече от идеен аспект, тъй като не искам да правя никакви галимации от творби и писатели. Бих искал да чуя Вашата оценка за литературата, в която Вие също ще имате свое почетно място. Има ли в нея чести завръщания към родната угар? Как стои въпросът с отгласа на по-силните литератури: немска, френска, английска? Има ли в нея честно славянско течение!? Достатъчни ли намирате грижите за сближение на селото с града!? А бягството от селото в града!? Дали са истински усилията за създаване на ценности извън времето и пространството!? Кои произведения Вие сам бихте посочили от лириката, прозата и драмата?! Не искам много, какво мога

¹ Вероятно се касае за откъс от Пражкия дневник на К. Христов.

² Бележката „Хак ми е“ (Мир, XLIII, бр. 11172 от 18. X. 1937) е отговор на едно интервю с К. Христов (П. К. Чинков. К. Христов миролюбец? Само по гръб ще се върне в България. Ако избухне война обаче, ще дойде веднага, за да работи против войната. Страданията на българския народ му правят по-малко впечатление от добруването на чуждите народи — Час, IV, бр. 5 от 29. IX. 1937), в което фактически се изопачават мненията на поета.

да кажа за 3/4 час и все пак така, че да остане в съзнанието на слушателите!? Как сте гледали и как виждате сега селската проблематика у Ант. Страшимиров? На неговото отношение към Елин Пелин и Йовков!?

Любопитен съм да чуя Вашето мнение и сърдечно Ви моля за по-подробно изложение. Зная, че сте голям скептик, но и при най-големия скептицизъм може да се каже нещо положително.

Всички от нас Ви поздравяват с пожелание за всичко добро, главно здраве.

С приятелски поздрав и на г-ца Молнарова

Ваш предан Йозеф Пата

П. П. Вчера Гол ми събщи, че „Ръченица“* вече е в набор и че Вие сега сновете в някаква нова драма, и която може би вече едновременно се превежда!?? Във вторник, 11 т. м., говорих също за Вашето творчество в курса за наши офицери. Ст. П. Василев сърдечно Ви поздравява.

арх. ед-ца № 721 (писмото на чешки).

* Написано на български.

18

Отворена карта

Прага, 18. V. 1938

Уважаеми и драги Майсторе.

Толкова задължения ми се струпаха за утрешния четвъртък, че не зная дали ще успее да дойда на следобедната ни среща. Моля, бъдете любезен да ме извините, може би ще се срещнем през някой от следващите четвъртъци, за което предварително ще се договорим.

Току-що дочетох Вашите чудесни и необичайни преводи на стихове от Върхлици в „Родна реч“. Значи след четвърт век в България отново преводи на Върхлици, и от Вас. Щастлива звезда! Нетърпеливо вече очаквам да видя под печат Вашата Чешка антология. Това ще бъде крупно дело на художественото и духовното ни сътрудничество.

Мърквичка така ни опечали. Не се съмнявам, че ще се видим на неговия гроб в петък.

С приятелски поздрав: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

19

Отворена карта

Прага, 4. VI. 1938.

Уважаеми и драги Майсторе,

бъдете любезен да ме извините, че едва днес благодарая за Вашата картичка, за поканата и за интересния „Откривател“¹, прочетох го на един дъх. От чисто Ваше зърно е, както и другите Ви работи, а така също чисто българско. И именно поради това, по мое предположение, непременно ще удари на камък. Кой би искал у Вас да види на сцената една такава унищожителна критика! А така също, кой в чужбина ще се реши с театъра си да критикува бълг. дух и съвременното положение в България, макар всичко да е написано с пълно основание и да е художествено представено. Това е искреното ми предположение. Драмата е необичайно въздействуваша,

¹ Писмата „Откривател“ е публикувана за пръв път от проф. Мих. Арнаудов в сп. „Българска мисъл“, XIII, 1938, кн. 5—6. През 1939 г. драмата е играна в Народния театър. В най-общи линии сюжетът на писмата е следният: Гениален български учен, откривател на непознати дотогава лъчения е изправен пред съда на своята родина. Упрекват го, че е продал откритието си на чужди държави. В този момент, в залата се втурва съпругата на откривателя, по народност германка, и разкрива чудовищните опустошения, които откритието е нанесло в нейната родина. Тогава откривателят изповядва своята тайна: изобретението е средство, което да парализира нравствените и физически сили на другите народи. България може спокойно да продължи своето мирно развитие.

с мощен драматичен ход, с напрежение, изобщо с всички условия за успех при една добра спецична постановка и първостепенно изпълнение на ролите.

Жалко, че това е само една голяма мечта, голяма фантазия, пробуждането от която непременно ще свърши с натуралистично, неприятно трезво разочарование върху прозаичекото съпружеско ложе.

Бях изпратил една картичка-поздрав в София, преди да получа Вашата покана.

Трябва за няколко дни да отпътувам от Прага. В четвъртък ще бъда в Чехословашкия народен съвет на траурно събрание за Мърквичка. Може би там ще се видим.

С приятелски поздрав от всички нас на г-ца Молнарова и на Вас

предан: Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

20

Прага, 19. XI. 1938

Уважаеми и драги Майсторе,

благодаря Ви от сърце за Вашето интересно писмо. Веднага щом го прочетох, направих поне едно критично съобщение за културната рубрика на най-разширения ни народен ежедневник „Народни политика“. Позволих си също така да освежа това съобщение, като публикувах и Вашия поздрав. Значи вече не искате да постъпвате на служба, а само да пишете — но това е все пак занятие, радостно и мило, когато среща уважението и любовта на родния край. Може би след време, след известна дистанция от време, ще се опитате да преоцените своите впечатления от родината, след тия 16 години! Ние тук сме все още силно притиснати и не знаем какво ще бъде по-нататък. Огромна сила е надвиснала над нас, на която шем-не шем засега ще трябва да се поддадем, тъй както вече дълго време се поддават двете южнославянски държави: Югославия и България. Така сме изрязани, в такова непрекъснато напрежение живеем, при това безкрайно коригиране на границите, при което винаги се отнема повече, отколкото първоначално е било определено. (Напоследък например и такива характерни ходски села, с Бааровия Кленеч, може би и Домажлище.) Самите ние сме силно обезпокоени от една евентуална окупация и на Литомишъл, към което вече се стремят живеещите там немци и т. н. Може да се представите, колко трудно се работи! А в университета пристигнаха и колегите, прогонени от Братислава. . .

Тъй като продължихте срока на своето завръщане, т. е. отложихте го, съобщих на кол, проф. Хорак и в деканата. Не е нужно нищо повече да пишете. Деканатът по моя молба сам уреди всичко: бе съобщено отлагането на лекциите в квестурата. . . Веднага щом се върнете, ще можете да продължите своите лекции в курсовете. И въобще смятате ли да се завърнете? Висшите немски заведения са преместени от Прага и Университетът може би ще бъде преместен в гр. Либерец. Още се водят преговори.

Надявам се, че след време ще ми напишете някой ред!

Всички сърдечно Ви поздравяваме с пожелание за всичко добро, главно несломимо здраве. (Всичко много добро понякога също вреди — казва нашият народ със старата световна мъдрост.)

Поздравате от мен моите български познати.

Приятелски Вам предан: Йозеф Пата¹

¹ Проф. Пата има предвид тържественото чествуване на К. Христовата 60-годишнина в Ст. Загора.

П. П. Към старозагорските тържества нашето „На здар!“ (Успех Вам!) и на инициаторите на чествуването в славния древен град!
Да живее Стара Загора!*

арх. ед-ца № 721 (на чешки език).

* Написани на български език думи.

21

Отворена карта

В Прага, 1. XII. 1940

Уважаеми и драги Майсторе.

Най-напред искам да благодаря на Вас и на Вашата мила г-жа съпруга за приятелския спомен от приказната българска страна, която вече едва ли ще видя някога. Но много често си спомням за Вас. Неотдавна трябваше да напиша съвсем кратки очерци за нашия нов литературен, подръчен речник. Само за най-забележителните лит. явления, само за истински майстори на бълг. слово, идея и форма. При тоя случай отново си спомних какво означава Вашето влизане в бълг. литература: то наистина е било откриване на нова епоха. С голяма радост бих написал нещо за Вас, но напразно чакам двете Ви пиеси (Откривател, Симеон¹), Вашите може би вече цови томове на „Събрани съчинения“², а също така и новия Ви сборник от стихове „Простори“³, за който току-що прочетох в „Родна реч“. Вярвам, че всичко ще ми изпратите. Вашата антология с чешка поезия заспа ли? Спомнете си за мене, като ме уведомите за Вашите най-нови гръводи!! И ми изпратете дълго, дълго писмо“. Пратете ми непременно Вашите трудове, за да мога да попълня очерка си за Вас.

С поздрав и уважение от нас всички на г-жа съпругата и на Вас:

Йозеф Пата

арх. ед-ца № 721 (на чешки език)

¹ Такава драма Кирил Христов не е писал.

² През 1939 г. Кирил Христов преиздава със съвсем незначителни съкращения сборниците „Химни на зората“ и „Слънчогледи“.

³ Става дума за едно малко сборниче, обединяващо предимно „Морските“ творби на поета.

ПИСМА НА ЧЕШКИ ЛИТЕРАТОРИ ДО КИРИЛ ХРИСТОВ

Светла Гюрова, Георги Вълчев

За пръв път Кирил Христов влиза в досег с чешката културна общественост през 1912 г. „На една звезда от пет улици, малко крачки от прочутия старинен локал „У флеку“ — едно от гнездата на пражките интелектуалци, — в хубав дом с готическа фасада, в един кокетен апартамент на третия кат аз се настанях в две стаи. . . Още първите дни, чрез професора по литература Йелинек, зет на стария чешки романист Ирасек, и чрез секретаря на Славянското дружество в Прага, Форман, аз се запознах с редица чешки знаменитости и приет бях в тяхната среда и в клубовете им като равен. Вестниците дадоха сведения за пребиваването ми в Прага, няколко списания поднесоха портрета ми, преводи на мои стихотворения и биографически бележки. . . . Запознавайки се с красотата на антична и съвременна Прага и завързвайки връзки с редица културни дейатели и представители на чехския дух, аз се захех и с бързото изучаване на езика. Замислил бях една антология на чехската поезия от Врхлици насам, от който поет още тогава направих някои преводи.

Прага, която не напразно географите поставят по оригиналност и красиво местоположение на трето място между европейските градове, веднага след Цариград и Неапол, ме така очарова, че мене не ми се късаше, за да замина за Варшава. Още повече, че отпуска ми бе само за четири месеца, тъкмо в чийто край се падаше големия славянски събор на 1912 г. в Прага, на който имаше какво да се види. . . . Към края на лятото аз с голяма тъга трябваше да се разделя с Прага и да се върна в България, дето тутакси ме удари миризма на барут“ (Из непубликуваната автобиография „Ад в рая“).

Двадесет години по-късно, изтерзан от обществени и литературни разпри, разочарован от вярата си в културната мисия на Германия, Кирил Христов отново търси утеха и спасение в сред чешките си колеги. Така започва неговото действително културно сътрудничество с най-изтъкнатите представители на чешката обществена и литературна мисъл. Поетът работи като лектор по български език в чешкия и немския университет, сътрудничи на литературни и славистични списания, стреми се да популяризира съвременната българска литература, подготвя за печат един обемист сборник „Български разкази“, предназначен за обучение на чужденци. Същевременно Кирил Христов участва във всички славистични общества и организации, изнася литературни и културни беседи, сближава се с изтъкнати представители на славистичната мисъл, прави опити да ръководи и насочва техните занимания, въвежда ги в проблемите на съвременната българска литература, в проблемите на българския фолклор и българската етнография.

Особено интересен е и въпросът за влиянието на чешката литературна действителност върху поета. Още повече, като се има предвид стилового многообразие на тогавашната чешка поезия и проза. Изобретателният Чапек използва фантастичната измислица, за да заговори директно за своята съвременност. Като литературно течение чешкият сюрреализъм е вече оформен, ясно диференциран е и потокът на една поезия, чийто основен компонент са реалните обществени конфликти. Да се твърди, че К. Христов остава глух за търсенията на младата чешка

литература, е рисковано и може би твърде прибързано при съвременното състояние на компаративистиката в двете страни. Безспорен факт е обаче, че творчеството на поета остава в сферата на специфичните кирилхристовски теми и проблеми. Да вземем например първия, непубликуван вариант на пиесата „Майстор и дявол“ (завършена през 1935 г.). Средновековната чешка легенда, грандиозното строителство по време на царуването на знаменития чешки крал Карел IV К. Христов трансформира в нравствен проблем за свободата на творческата личност; личност и мнозинство, трагичната съдба на гения и новатора. По този път поетът за стеснен път се опитва да защити тезата на гордата, независима и неразбрана личност, а може би и да направи далечен намек за собствената си съдба.

Почти по същото време Кирил Христов създава и цикъл сонети, посветени на архитектурните съвършенства на барокова Прага. В превод на Владислав Шак сонетите биват издадени през 1932 г. Без да бъдат момент от творческото развитие на писателя, произведенията на Кирил Христов със славянска тематика са любопитен факт от неговата идейна биография. Кирил Христов е разочарован от немските национални добродетели. Накърнена е неговата вяра в културната мисия на Германия. Нещо повече дори, поетът страстно се отрича от славянофобството си, отправяйки към българи и сърби един развълнуван призив за славянска солидарност и славянско единение. „Много се преживя през последните 13 години — пише Кирил Христов. Много грешки бидоха направени от политиците и много срамни братоубийства бяха възпети от поетите, които първи трябваше да ги осъдят. Аз сам, приближавам се към края на своя тежък живот, се чувствавам твърде виновен и се отричам почти от всичко, що съм писал между 1913—1918 г.“ (Из статията Поезия и разбирателство). Това е смисълът и на неговата културна и просветна дейност в Чехия. Покрай опитите за популяризация на българската литература Кирил Христов превежда стихове от Върхлицки, Безруч, Волкер, Хора и др. („Огледалата на Вълтава“), рецензира книги на чешки автори, изпраща у нас информации за културни и литературни прояви в Прага, за славистични събрания и конференции.

И славянската културна общественост му отдава заслуженото. През 1935 г. „Чешко-българската взаимност“ в Прага чествува шумно 60-годишния юбилей на Кирил Христов. В чествуването (състояло се в Славянския институт — двореца Лобковиц) участвуват: проф. М. Мурко, директор на Славянския институт в Прага; проф. Иржи Хорак, литературен историк; Павел Айснер, критик на в. „Прагер пресе“; проф. Йозеф Пата; Мърквичка и др. От българска страна присъствуват: Хр. Борина, Тасев, Добринов и българският пълномощен министър Д. Караложов. Проф. Хора говори за заслугите на поета, за неговото литературно и културно дело, интерпретирано от бележития славист като културен подвиг и като успешен опит да се излезе от тематичната и художествената регионалност на българската литература. В отговора си Кирил Христов говорил за безкрайно разтегнатите национални корени на своето творчество, за безкрайното напрежение, породено от неговото изгнаничество и от „неразкъсваемите връзки с родната земя“.

Няколко дни по-късно Кирил Христов е чествуван и от студентското д-во „Българска селянка“. Това второ тържество е по-малко шумно, но затова пък на него присъства писателят Немирович-Данченко. Във връзка с юбилея пишат статии Владислав Сис, Иржина Карасова, проф. Пата, Ю. Долански и проф. Хора.

Над 150 вестници и списания (на чешки, словашки, немски, руски) публикуват библиографски бележки за поета, негови преводи, съчинения, портрети. На 15 октомври 1935 г. излиза в библиофилско издание един избор от стихотворения и разкази на юбилея. Едновременно с антологията се пуска в продажба възпоменателен медальон в бронз, изработен от младия скулптор Вацлав Шимек. Същият скулптор изработва и бюст на Кирил Христов в естествена величина. Юбилейните дни приключват с литературно-музикална вечер в Славянския институт, който избира Кирил Христов за свой член.

Друго потвърждение на симпатиите и уважението на чешки литературни деятели е огромната кореспонденция на Кирил Христов с изтъкнати представители на чешката литературна мисъл. Безспорно в тази кореспонденция има и тъмни места, литературни ненависти и дразни, немишунали при невъздържания и рязък нрав на поета. В общи линии обаче писмата на Йозеф Пата, Франк Волман, Отокар Фишер говорят за симпатии и пиетет, показват съзнание за зна-

чението на Кирил Христов, за мястото му в българската литература. От друга страна, тези писма подсказват три основни сфери на творческа активност у К. Христов: като преводач с определена концепция; солиден посредник в художествената адаптация и литературна рецепция на българо-чешката литературна взаимност и най-сетне като художник, ориентирал към чешки теми перото си на поет и писател. Разбира се, за биографите на поета ще бъдат от значение и всички онези писма, които поради превеса на интимни моменти счетохме за по-малко интересни. Любопитно би било и едно по-задълбочено проучване на литературните връзки на поета и най-вече неговите пориви за културно и интелектуално сближение. Защото дейността на К. Христов е всъщност една закономерност в литературните отношения на малките славянски народи, при които след класическия период на общения и контакти основен императив на взаимна рецепция и адаптация става вече не общото в националната специфика, но и онова общо, което е на равнището на най-новите художествени завоевания.

1

Словански пржехлед
редактор

Адолф Черни

Прага-IV, ул. Лоретанска, 9

(По това време в Добжив край Рокицани)

21. VIII. 1912 г.

Многоуважаеми господине!

Искрено се зарадвах на поетичните книги „Слънчогледи“* и „Химни на зората“, които сте ми изпратили с любезно собственоръчно посвещение. Благодаря Ви горещо за това изключително внимание и си позволявам, като скромен израз на благодарност и на взаимност, да Ви изпратя последната си книжка стихове, с която разполагам тук случайно. Сърдечно Ви приветствувам в Прага, където, надявам се, да Ви заваря още, когато се върна в началото на октомври. Много бих желал да се запозная лично с Вас, тъй като отдавна се интересувам от поетичното Ви дело. В доказателство на това, че „Словански пржехлед“ съзнава Вашето значение за българската литература, прилагам Ви нови преводи на Ваши стихове, които ни представи за последния брой проф. Фр. Тихи (Здйенйек Броман)¹ от Бероун. Вероятно той Ви е потърсил в Прага или поне е установил писмена връзка с Вас.

Желяна на всяко Ваше начинание много успех, сърдечно Ви стискам ръка и оставам с истинско почитание

Ваш предан: Адолф Черни²

арх. ед-ца № 729 (писмото в оригинал на чешки). Писмата се съхраняват в ЦДИА.
* означава, че думите са написани на български, с кирилица в писмото.

¹ Франтишек Тихи (псевд. Здйенйек Броман). Род. през 1886 г. в Хинява, край Бероун — точната година на смъртта му не можахме да установим. Първоначално учител, а след това става известен като поет, издател на сборници художествени творби и лит.-критически статии, славянски филолог. Превежда от много езици и преди всичко от славянските. Превежда „Филип II“ от Верхарен, стихотворения от Христо Ботев, Т. Шевченко и много други славянски и европейски знаменити поети.

² Адолф Черни (псевд. Ян Рокита). Роден през 1864 г., в Храдец Кралове, — точната година на смъртта му не можахме да установим. Директор на „Етнографския музей“ в Прага и главен редактор на сп. „Словански пржехлед“. След 1918 г. висш чиновник в Министерството на външните работи. Бил е също така лектор по полски, лужишко-сръбски и сърбохърватски език в Пражкия университет. Проявил се е също така като поет, публицист, редактор и дейци от славянските страни и е оставил в това отношение богата кореспонденция.

Бероун, 26. IX. 1912

Скъпи приятелю,

със своето писмо, което очаквах нетърпеливо, ми създадохте искрена радост. Благодаря Ви сърдечно!

Специално Ви благодаря, загдето любезно сте препоръчали моето сътрудничество на Д-р Бобчев. Радвам се, че скоро ще получа „Славянски глас“* и след това ще мога да се обърна вече направо към Д-р Бобчев.

Днес получих радостна пратка: новата книга драматически пиеси* на П. К. Яворов, от самия него. Това е още една заслуга на драгоценната Ви любезност.

Безкрайно благодарен съм за бележките Ви към Траянов. Мене, далечния наблюдател, ме подведе „Българска антология“ (Подвързачов, Дебелянов)*, която му е отделила незаслужено много място. Ако не сте изпратили по пощата до мен неговата книга, бьдете любезен да я задържите. Затова пък много ще се радвам да получа „Богомилски легенди“*, които така любезно обещахте да ми изпратите. Ще ви напиша своята оценка, ако Ви интересува.

Искрено се радвам за всичко и още повече ще се радвам да получа ново писмо от Вас. Да Ви напиша ли следващия път нещо за нашата литература? Не зная какво най-много би Ви интересовало! Моля много за Вашата оценка на най-новата книга на Яворов. Сам, разбира се, досега не съм я прочел, но имам намерение, ако ми хареса, да преведа нещо за Народния театър.

С израз на сърдечна благодарност за Вашето приятелство

Ваш предан: Здйенйек Броман

арх. ед-ца № 729 (оригиналът на чешки).

* думите са писани с кирилица, на български.

3

Визитна картичка

Франк Волман¹

На Господин Кирил Христов

31. XII. 1928

Многоуважаеми господине,

дочетох Вашата епическа поема „Чеда на Балкана“*. Това е едно от най-хубавите произведения на българската литература. Ще напиша за него. Благодаря Ви сърдечно за стихотворението и Ви пожелавам много успех през Новата година.

Оставам с уважение: Франк Волман

П. П. Имате ли нови драми, моля Ви за тях.

арх. ед-ца № 732 (оригиналът на чешки).

* написано на български език.

¹ Франк Волман. Род. през 1888 в Бохушовице, Източна Чехия. Виден учен и авторитет в славянското сравнително литературознание, професор, академик. Преподавал е в Братислава и Бърно. Писал е за драмата на южните славяни, за полските писатели Жеромски, Реймонт, Словацки и др. Автор на ценни трудове по методология на сравнителното литературознание.